

LIGETI GYÖRGY

Hátrányos helyzetűek az egyetemen¹

Kérdések és módszerek az integrációra

Írásomban egy több éve működő programot, illetve egy friss kezdeményezést szeretnék bemutatni. Mindkettő célja az egyetemeken-főiskolákon továbbtanulni szándékozó hátrányos helyzetű fiatalok, illetve a felsőoktatásba felvételt nyert hallgatók társadalmi integrációjának előmozdítása, tanulmányaik szakmai-mentális segítsége.

Felvételi előkészítő

A Kurt Lewin Alapítvány 1995-től két éven keresztül a Szociális Szakmai Szövetséggel, majd a továbbiakban önállóan hozta létre és működteti azóta is ingyenes felvételi előkészítőjét, olyan magyarországi roma, illetve családon kívül nevelkedő fiatalok számára, akik szociológia, szociálpolitika, illetve szociális munkás szakokra jelentkeznek.

Az előkészítő minden szombaton 10.00-tól 16.00 óráig tartanak, amelyekben munkacsoportunk társadalomismeretet, szociálpolitikát, szociálpszichológiát, történelmet, illetve némi matematikát oktat. A tananyag a fentebb felsorolt szakok felvételi vizsgájának kötelező irodalma. A munka szeptembertől júniusig tart, a diákoknak otthon kell készülniük, az órák elsősorban a megértést, illetve az ellenőrzést szolgálják: az adott tantárgyból rendszeres az írásbeli számonkérés, minden alkalommal. Célunk nemcsak a tudásanyag átadása, hanem a gondolkodásra és megértésre való ösztönzés, a kifejezőkészség, a vitakultúra fejlesztése is. A kurzus utolsó alkalmi során a diákoknak módjukban áll próbafelvételi dolgozatot írniuk, amit a munkacsoport természetesen kijavít, s a hiányosságokra is felhívja a tanulók figyelmét. A szóbeli próbavizsga során pedig – megkísérelve, hogy az igazi felvételi vizsgához hasonló lélektani szituációt teremtsünk – kísérletet

¹ Sem a felvételi előkészítő, sem a SzocHáló, sem pedig a jelen írás nem jöhetett volna létre a következő munkatársaim-barátaim nélkül: Tausz Katalin, Czike Klára, Trafnek Mónika, Báder József, Csáki Anikó, Sziklai István, Fellegi Borbála, Darvas Ágnes, Mendi Rózsa. Munkájukat és több éven át folyamatos együttműködésüket, nemegyszer türelmüket ezúton is szeretném megköszönni. A cikkben ismertetett projektek a Soros Alapítvány, a Mobilitás Ifjúsági Szolgálat, a Budapest Bank Budapestért Alapítvány támogatásával jöttek létre. Nekik is szeretnék köszönetet mondani nemcsak az anyagi, hanem az erkölcsi támogatásért is.

teszünk a szóbeli vizsgára való felkészülésre. A diákok legtöbbször az előkészítő tanárai személyesen is elkísérték a felvételi vizsgára.

Az előkészítő segítséget nyújt a diákoknak a könyvek, jegyzetek beszerzésében, lehetőségeinkhez mérten a diákok útiköltségének támogatásában. Az előkészítő tanárai stábben dolgoznak. A stáb általában havonta egy alkalommal találkozik. A stábmegbeszéléseken szervezési kérdésekről és a diákokról (haladásukról, problémáikról, csoportbeli helyzetükről) esik szó. E munkamódszer lehetővé teszi, hogy a tanárok teljes képet kapjanak diákjaikról, illetve segítséget nyújt a felmerülő problémák, konfliktusok kezelésében is.

Bejutás az előkészítőre

Kikből verbuválódik évről évre a felvételi előkészítő kurzus? Túlnyomó többségében vidéki, érettségi előtt álló, vagy egy-két éven belül érettségizett roma fiatalból. Bár előkészítőnk meghirdetésekor évről évre nagy erőfeszítéseket teszünk arra, hogy a gyermekotthonban élő fiatalokat is elérjük, ennek ellenére a kurzuson minimális a családon kívül nevelkedő diákok száma. Ennek az lehet az oka, hogy a gyermekotthonban élők között sokkal kevesebb az érettségire készülők száma, mint például a roma fiatalok között. Tanulóink között előfordult már mozgássérült vagy halláskárosult diák, s minden évben van néhány nem roma tanuló is, akik fontos szerepet játszanak a kölcsönös etnikai előítéletek megelőzésében.

Ameddig az előkészítőről megcélzott felsőoktatási intézmények köre egyre szűkült, addig a sikeres felvételi vizsgát tett fiatalok száma és aránya egyre nőtt az évek során. A diákok az első időkben a legkülönbözőbb felsőoktatási intézményekbe adták be jelentkezésüket. Így volt például orvosi egyetemre jelentkező fiatal tanulóink is. A munkacsoportnak be kellett látnia, hogy lehetetlen ennyire széles spektrumát nyújtani a szolgáltatásunknak, így jelentősen szűkült azon szakok köre, ahová a Szociális Szakmai Szövetség és a Kurt Lewin Alapítvány által működtetett kurzus vállalta a felkészítést. Bár a fennállás harmadik évétől kezdve már csak szociológia, szociálpolitika és szociálismunkás-szakokra jelentkező fiatalok felkészítését és mentorálását vállaltuk, olyan széles volt a számba vehető felsőoktatási intézmények köre, olyannyira felduzzadt a kötelező olvasmányok listája, s az adminisztráció is oly bonyolulttá vált, hogy a munkánkért csak további megszorításokkal vállalhattunk felelősséget: a projekt negyedik évétől kezdve már kizárólag az ELTE Szociológiai Intézetébe jelentkező diákok felkészítését vállaltuk.

Az első két év során egy-egy ismerkedő délelőttöt tartottunk, melyek végén közfelkiáltással mindenkit felvettünk az előkészítőre. Valószínű, hogy ennek volt a következménye a nagy arányú lemorzsolódás az első tanévek során. A harmadik évtől kezdve már valamiféle megmértetéshez kötöttük a bejutást: a jelentkezőknek egy rövid írás-

beli feladatot kellett megoldaniuk, tanulmányt kellett elolvasniuk, és részt kellett venniük egy nyár végi tréningen (Várong, Tolna megye). A mai napig minden év elején komoly viták zajlanak a munkacsoportban a jelentkezők szűrését illetően: kezdje-e velünk minden olyan diák az évet, aki jelentkezett az előkészítőre, vagy ne rettenjünk vissza egy, akár többfordulós házi felvételi vizsgától? Az első megoldás mellett az a nagyon nyomós érv áll, hogy képtelenség eldönteni valakiről néhány futó benyomás alapján, vajon alkalmas-e az előkészítő, és végső soron az egyetem elvégzésére. Egy ilyen döntés meghozatalához nincs is jogunk. A másik megközelítés mellett viszont az szól, hogy egyes esetekben meg kellene előznünk a biztos kudarcélményt, s nem szabad olyan diákot áztatnunk a sikeres felvétellel, akivel kapcsolatban biztosak vagyunk az alkalmatlanságában, és abban is, hogy nem lesz képes az előkészítő feszített, tízhónapos programjának véghezvitelére. További érv a szűrés mellett: különösen az utóbbi években olyan magas a jelentkezők száma, hogy lehetetlenné válna a munka, ha minden jelentkező részt is venne az előkészítőn.

		Elkezdte	Elvégezte	Felvették
1.	1996/1997	8	3	3
2.	1997/1998	20	10	3
3.	1998/1999	21	10	9
4.	1999/2000	9	8	8
5.	2000/2001	21	15	11

A fenti táblázat azt mutatja, hogy az egyes tanévek során hány diák kezdte meg tanulmányait az előkészítőn, hányan végezték azt el, illetve hányan nyertek felvételt valamely felsőoktatási intézménybe. Itt szeretném megjegyezni, hogy az évek során egyetlen diákunkat sem vették fel szociológia szakra. Szilárd meggyőződésem, hogy ennek oka legkevésbé sem a tanulók tehetségének vagy akaratának hiányában keresendő.

A módszer

A projekt első három éve során külön tantárgyi időben szerepelt a *tanulásmódszertan*, amely sokkal inkább volt hasonlítható egy játékos csapatépítő tréninghez, mint valódi módszertani foglalkozáshoz. A diákok mellett, hogy szakavatott csoportvezetők közreműködésével játszottak, ezen az órán nemcsak beszélhettek félelmeikről, azokról a görcsökről, melyek a tananyag elsajátításának akadályai voltak, hanem ki is játszhatták azokat magukból. Ezek a foglalkozások a későbbiekben elmaradtak, aminek nagyrészt a megfelelő szakemberek hiánya volt az oka (Bakó Tihamér és Parádi József a második évet követően szakmai-etikai okokból nem akartak egy újabb kurzust vállalni). De hozzájárult a foglalkozások elmaradásához az is, hogy nagyon

szigorúak a felvételi követelmények: mivel az előkészítő heti egy alkalommal zajlik, a szigorúan vett tananyag alig-alig volt befejezhető az írásbeli idejére. Mindazonáltal a továbbiakban is szükséges (lenne) valamiféle tanulásmódszertani kurzus: egyetemi oktatóként találkozva az egyetemre bekerült hallgatókkal, számomra ez ismét egyértelművé vált. Az ilyen jellegű felkészítés persze alapjában véve a közép-, illetve az általános iskola feladata lenne.

A havi egy alkalommal megrendezett tréninget táborral, illetve kirándulásokkal pótolta a felvételi előkészítőt szervező munkacsoport. A kirándulás(ok) az előkészítő tanfolyam szerves részét képezik, és nagyon fontosak a személyes kapcsolatok kialakulásában. Úgy gondoljuk, hogy sokan azért járnak szívesen az előkészítő (egyébként igen feszített és nehéz) óráira, mert itt barátokra lelnek. Az előkészítő kurzus folyamán mindvégig törekszünk arra, hogy diákok és tanárok, diákok és diákok között partneri, egymást segítő kapcsolatok alakuljanak ki. Az oldott légkör már önmagában is megtartó erő lehet, ami csökkenti az előkészítőről való lemorzsolódást. A diákok tanulási, esetenként életvezetési problémáira személyre szabottan tudunk reagálni abban az esetben, ha megfelelő időt töltenek velünk. A kirándulások is alkalmat teremtenek arra, hogy az újak az előző évfolyamok diákjaival találkozzanak, akik már egyetemi hallgatók.

Az előkészítő során jelentős hangsúlyt kapott a jelentkezéssel kapcsolatos adminisztráció segítése. Általában elmondható, hogy a jelentkezés és a felvételizés minden mozzanatát részletesen és sokat ismételve ismertettük diákjainknak, és ezzel az volt a célunk, hogy tudják, mi történik majd az írásbeli, illetve a szóbeli vizsgán, továbbá tisztában legyenek azzal, hogy mit kell tenniük, mihez van joguk, hol lehet energiát spórolniuk, s mi az, amit érdemes kiemelniük, és mi az, amivel nem érdemes túl sokat törődniük. (Jó példája az aránytévesztésnek a vizsgákra való öltözködés túldimenzionálása, amely egyúttal nyilvánvalóan a félelmek rossz kezelési módját is jelzi.)

Az előkészítő során indokolt a mentori munka, hiszen a diákok folyamatosan tele vannak aggodalommal. E szorongások pedig nemcsak a munka hatékonyságát és a felvételi vizsgán való szereplés sikerét befolyásolják, hanem már az előkészítő kurzushoz való viszonyt, a jelentkezést, a továbbtanulás színteréül szolgáló felsőoktatási intézmény kiválasztását is. A tanulókat minden évben befolyásolja a túljelentkezés, illetve az, hogy mekkora a ponthatár az egyes szakokon. De találkoztunk olyan jelenséggel is, hogy valaki inkább egy – egyébként általa teljesen ismeretlen – főiskolára adta be a jelentkezését az azonos szakon diplomát adó egyetem helyett, csak azért, mert az főiskola. Részben a szorongás jele, részben az önbizalom teljes hiányára utal, hogy az előkészítőre járó diák túlzottan sok helyre adja be jelentkezési lapját, megjelölve olyan intézményeket is, melyek egyáltalán nem szerepeltek a saját terveiben, de néhány héttel a jelentkezés előtt hallott róluk, s a kapkodástól kiesik a látóteréből, hogy ezek a lakóhelyéhez képest az ország túlsó végében vannak. Egyik felvé-

teliző diákunk egyszerre hét helyre is beadta jelentkezését. A tréningek során stábunknak el kellett érnie, hogy a diák maga döbbenjen rá: értelmetlen a számokra való koncentráció, akár a túljelentkezés elegáns vagy elborzasztó mérőszámait, akár a ponthatárokat vesszük figyelembe, hiszen a saját felvételijének sikerességére kellene figyelnie.

Összefoglalva: előkészítőnkön az elsődleges cél természetesen a sikeres tanulás, a felvételi vizsgára való felkészülés. Mindezt azonban támogató, oldott, feszültségektől mentes légkörben tesszük, ami önmagában megtartó erő. Kurzusunk jellegzetessége, hogy a másság megismertetése, az előítéletek csökkentése mellett segítjük a roma fiatalokat abban, hogy elfogulatlanul, de lehetőleg pozitív viszonyt alakítsanak ki a saját cigányságukhoz, s hogy a hátrányos helyzetűek is könnyebben beilleszkedjenek. Mindezt a diákok önbizalmának növelésével, önbecsülésük támogatásával s közösségalkotással igyekszünk megtenni.

SzochHáló

2001 márciusában a Kurt Lewin Alapítvány és az ELTE Szociális munkás és Szociálpolitika Tanszéke egyedülálló projekt megvalósításába kezdett. SzochHáló néven² olyan internetes web-lapot hozott létre, amely a társadalomtudományok és azok eredményeinek népszerűsítése mellett új fórumává válhat a társadalomkutatóknak, s a civil, illetve a szociális szférában dolgozó szakembereknek. Az oldal egyrészt a társadalompolitika egyes területein tevékenykedő szakembereknek, illetve a szociológus, szociálpolitikus és szociális munkás hallgatóknak szolgáltat szakmai-tudományos és gyakorlati információkat. Ez egyszerre tudományos és az egyetemi tanulmányokat segítő oldal. A SzochHáló web-oldal jelentősége, hogy az ELTE Szociológiai Intézetének egyes szakjaira mind nagyobb számban bekerülő hátrányos helyzetű hallgatók szakmai-kulturális lemaradását oly módon kísérli meg pótolni, hogy a munkában felsőbb évfolyamos hallgatók is aktívan részt vesznek. A kezdeményezést 2001 szeptemberétől kezdve a PHARE³ is támogatja. A kezdeményezés része egy speciális, egyete-

² www.szochalo.hu

³ A Szociális és Családügyi Minisztérium, az Oktatási Minisztérium és az Európai Unió PHARE-programjának *A hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedésének támogatása* című, HU-99.04-01. számú III/2. alszámú alprogramja.

men belül zajló mentori program,⁴ s emellett egy kutatási program,⁵ melyek szintén a képességek fejlesztését, illetve a közös munkán keresztüli integrációt tűzték ki célul. A SzocHáló projekt legfőbb célkitűzése, hogy a hátrányos helyzetű egyetemi hallgatóknak is lehetőségük nyíljon a szakmai jellegű munkára, így segítséget kapjanak ahhoz, hogy tanulmányaikat könnyebben folytassák, valamint hogy mindezzel anyagi helyzetükön is javíthassanak. A programban számos olyan fiatal dolgozik, aki annak idején a felvételi előkészítő diákja volt.

A problémák

A hallgatók közül az első vagy a második év során többen kényszerülnek arra, hogy megszakítsák egyetemi tanulmányaikat, ami a legtöbb esetben a végső befejezést jelenti. Mindez pedig olyan kudarcélményt jelent, ami a további pályafutásukra is kihat, adott esetben az értelmiségi lét feladását jelenti, valószínűleg a kognitív disszonancia redukciójaként. Gyakran tapasztalni, hogy a kihullás oka a lehetetlen anyagi helyzettel párosuló egyetemi kudarc sorozat. E kudarcok részben tanulási-szakmai sikertelenségek, részben pedig a szükséges köttetések kialakulásának hiányait jelenti: az egyetem tempója, idegen nyelvessége számukra a nagyváros idegen világa marad.

A hátrányos helyzetű hallgatók gyakran kapnak ösztöndíjat. Az ösztöndíj azonban sok esetben nem éri el a kívánt hatást. Gyakorta valamiféle szociális járadék funkcióját látja el (ahelyett, hogy a kimagasló színvonalú tanulmányi munkát honorálná), néha pedig olyan körülmények között adják át, hogy az újrateremti az alárendelt viszonyt, és kényelmetlen, egyenlőtlen helyzetek sorát produkálja. Az ösztöndíjak esetenként nem azért járnak az egyetemistának, mert az kimagasló teljesítményt nyújt, hanem mert roma származású. Bár egyes ösztöndíjat nyújtó programok célul szökték kitűzni a cigány identitás megerősítését, tapasztalataim szerint több hallgató esetében ez feloldhatatlan belső feszültséget szül: a hallgató szeretne megfelelni a – gyakran pontosan ki nem fejtett, pusztán éreztetett – elvárásoknak.

⁴ A mentori program feladata a hallgatók előrehaladásának nyomon követése. Cél az egyes szakokra bekerült hátrányos helyzetű hallgatók felzárkóztatása – szintén felsőbb éves hallgatók aktív részvételével. Fontos, hogy a hallgató elvégezze a megkezdett egyetemi tanulmányokat, s a felsőoktatásban eltöltött évek *ne* kudarcot, hanem sikerélményt jelentsenek pályafutása során. Lényeges a családdal való kapcsolat fennmaradása, melyben a felsőbb éves hallgatók aktív szerepet tudnak vállalni: az alsóbb évesek mintegy „hazavihetik” őket, bevezetve saját családjuk világába. Az elsős és másodikos hallgatók vizsgákra való felkészülésében aktívan vállalnak részt a felsőbb évesek: nyilvánvaló, hogy az egyetemen dolgozó oktatók kevésbé vehetnek részt ebben a munkában.

⁵ Az ELTE és a Kurt Lewin Alapítvány a korábbi években is megkísérelte lehetővé tenni a hallgatóknak azt, hogy empirikus kutatásokban vegyenek részt. Tapasztalat, hogy a hallgatók – azon túl, hogy rengeteget tanulnak egy vizsgálat során, interjúkat készítenek, kérdőíveket töltenek ki, illetve dolgoznak fel – nagyon élvezik a személyes részvételt, s az egyes évfolyamok diákjai között kiváló ismerkedési lehetőséget teremtenek a többnapos vidéki adatfelvételek, vagy a kutatószemináriumokon való együttműködés.

Tapasztalat, hogy sok – különösen első évfolyamos – hallgató rendkívül rossz anyagi helyzetben van, szegénynek mondható. Ezeken a fiatalokon a család nem tud segíteni, sok esetben éppen ők azok, akik ösztöndíjuk, pótlékaik jelentős részét hazautalják. Némegyszer előfordul, hogy az egyik gyermek továbbtanulása e családokban súlyos anyagi gondokat okoz, és személyes feszültségeket is szül.

Módszertani megoldások

A SzocHáló web-oldal fejlesztése során a felsőbb évfolyam hallgatóinak külön feladata, hogy odafigyeljenek az elsős-másodikos (hátrányos helyzetű) hallgatók munkájára, és segítsék őket. A web-oldal létrehozói úgy gondolják, ez a legalkalmasabb módja annak, hogy a frissen felvételt nyert egyetemi hallgatókat az egyetem meg tudja tartani kötelékében. A program során fontos az egyetemi élet hétköznapjaiba való beilleszkedés segítése, az új hallgatók eligazítása. A SzocHáló web-lapon külön nyitottunk egy *Város* című rovatot, amely – ha a maga szerény módján is – annak a közegnek a megismerését-megismertetését segíti, amelyben a hallgatók több éven keresztül élnek, tanulnak, dolgoznak. Sokszor ugyanis ennek hiánya okozza azt, hogy aprófalvakból érkező, a középosztálytól eltérő kulturális háttérrel rendelkező hallgatók nem tudnak gyökeret verni a számukra idegennek tűnő nagyvárosban, és így az egyetemi életbe sem tudnak igazán beilleszkedni.

A program során az egyetemisták *a szakmájukhoz közel álló* munkát végeznek, s a SzocHáló web-oldal fejlesztésében való részvétel kiváltja azokat a segédmunkákat, amelyeket valamely gyorsbüfében vagy nyomdában végeznek, mint asztaltetörölők vagy csomagcipelők. Fontos ágens ez a kezdeményezés a hallgatók munkakultúrájának kialakításában: a határidőket szigorúan be kell tartaniuk, s a saját munkájuk mennyiségére, minőségére kell figyelniük. A munka egyfajta kompetenciaélményt is nyújt a résztvevőknek. A web-oldal sok olyan tartalommal rendelkezik, amelynek tudásigénye a külvilággal létrehozott és folyamatosan fenntartott szakmai kapcsolat nélkül nem fejleszthető. A módszer célja, hogy a hallgatók ismeretségre tegyenek szert a szakmai világban, elegánsabban fogalmazva kapcsolati tőkét hozzanak létre, amely későbbi elhelyezkedésük egyik alapja lehet. A hallgatók a munka során természetesen informáltak lesznek, különösen a pályázatok, munkalehetőségek, kutatások és ösztöndíjak terén.

A SzocHáló web-lap friss kezdeményezés, melynek tanulságait egyelőre működése első néhány hónapjának tapasztalatai alapján vonhattuk le. Bízom abban, hogy a PHARE-program első szakaszának lezárultakor a tapasztalatoknak olyan összefoglalását tudjuk majd átadni, hogy ezzel segíthetjük más, hasonló kezdeményezések sikerét is.